

նալ գրաբար, ստորին հայերէնը, արաբերէն ու պարսկերէն։ Այս աղամողութեան մէջ մասնաւոր ճիգեր պէտք են զինք զիստելու, ճանչնալու համար։ Մինչ Բագրատունիի Հովնորոտ ճանչնալու համար բաւական է գիտնալ գրաբար։

Հ. Ն. ԱՆՈՒԿԻՆ

Շարայարիի

ՀԱՅՏԵՐԷՆ ՆՈՐԱԿԱԶՄ ԲԱՌԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

ՈՒՍՈՒՄ ՄԸ

(Շարուն . տես էջ 261)

ԵՐՐՈՐԻ ՍԿՋԵՐՈՒՆՔ

Երրոսկան քաղաքն ձիւղ համապատասխաններն ըլլալու են նորակերտ հայերէններն։

Չարդարանքի և ճոխութեան ծառայող ածականներ կրնան պատշաճօրէն կերտուիլ առանց եւրոպականերու համապատասխանելու, և ունի մեր լեզուն շատ այգպիսի բառեր . դիրին ալ է զանոնք յերկրի, ինչպէս « յուսափայլ » աչքերը, « կարօտակէզ » սիրտը, « ուսումնասինչ » պատանին, « ահեղագոչ » ջրվէժը, « շատաշրջիկ » պուշտը, և այլն։ Բայց երբ քաջորոշ է ճշգրտած սահման ունեցող բառերու հայերէններն կազմել ղէպք է, գործը դժուար է և մասնաւոր կարողութիւն կը պահանջէ։ Հոս՝ հայերէնը պարտի չկրի իր շինուածքին մէջ տարբ մը որ փնտէր իմաստին ճշգրտութեանը, կամ որով անընդունակ դառնայ Եւրոպականին բոլոր ճապուկ կիրարկութիւններուն զուգընթացաւ։ Արդ, այս թերութիւնը երբեք մուտ գտած է մեր նորակերտ բառերու յորինուածքին մէջ։

Օրինակները շատ են այս թերութիւնը ցոյց տուող։ « Հաւատաքննութիւն » բառին մէջ « հաւատ »-ը, « ախտագիւծութիւն » բառին մէջ « ախտ »-ը, « մասնագիտութիւն » բառին մէջ « գիտութիւն »-ը,

« մարդակազմութեան » մէջ « մարդ »-ը, « արուեստասնանդէս »-ին մէջ « արուեստ »-ը, « դրամապոլիս »-ին մէջ « դրամ »-ը, « քանադէս »-ին մէջ « քան »-ը, « շահաբաժին »-ին մէջ « շահ »-ը, « բարեջրութեան »-ին մէջ « բարին »-ն, « ամուսնաւուծութեան »-ին մէջ « ամուսին »-ը՝ եւրոպական համապատասխաններուն անծանօթ տարրեր են որ հայերէններուն մէջ մտցուած են։ Այս անգղութեան հետեւանքն այն եղած է որ հայերէն բառը ուշ կամ կանուխ երեւան կը հանէ իր անճշգրտութիւնն ու անբաւականութիւնը առնթին եւրոպականին և ուրիշ նոր մը եւս յերկրի հարկ կ'ըլլայ։ Այսպէս տեսնելով թէ քան-աճեւ բառը, որ formuleին դէմ դրուած է, անոր այս ինչ կիրարկութեանց չի պատշաճիր, « նշանացոյց » բառն ալ յօրինած են վերջերս։ Immunité բառին հայերէն համապատասխան մը յօրինած է որ ախտագեղձութիւն, որ ինքնին լաւ աղուոր է, բայց չունի եւրոպականին լայն առումը և չի կրնար հետեւապէս հայերէն ըսուիլ, ինչպէս ֆուսսներէն կ'ըսուի, « ձերբակալութեան » ախտագեղձ » և այլն։ Դիցուք, սակայն, թէ immunité իր լայն իմաստով անո՞ւս է ըստ այնմ հայերէն բարդ մը կազմած ըլլային, օրինակ իմե գերծակայաբիւն ըսած ըլլային, « զերծ կամ » քացատրութեան հետեւելով պարզապէս, այն առնքիս իր նայինք մենք ալ Եւրոպականին ամէն կիրարկութիւններուն դէմ հանել մերը և ըսել « վարակիչ ախտերէ զերծակայում » և զինուորական ծառայութենէ զերծակայել » և երեսփոխանի մը բոլոր զերծակայութիւններն վայելի » և այլն։ Ու զերծակայութիւն բառը լեզուին մէջ իրեն ընկեր մը պիտի գտնէր « զերծակայութիւն » բառին մէջ։

Anatomie բառին համապատասխանելու համար « մարդակազմութիւն »-ը բարդ յօրինուած է, սակայն գտնելով որ անկարելի է առիթին, կրկային, տեղեկին և մարդաբանութեանը ո՞ր վրայ խօսիլ, ուրիշ բարդ մը եւս երեւան հանուած է, այն է « անդամազննութիւն »-ը։ Սակայն վերջապէս

նկատելով թէ *anatomie* կոչուած գիտութիւնը ոչ մարդուն և ոչ անգամներուն վրայ է լուկ, այլ բոլոր գործարանաւոր էակաց և կազմ ո՞րն կամ շինուածքին գիտութիւնն է, ծնունդ առած է ուղիղ ու ճիշդ բառը, կազմախօսութիւն կամ « կազմաբանութիւն » : Կ'արժէ դիտել թէ այս գիտութիւնը մարմինը « ճեղքելու » կամ « կտրելու » գործը չըլլալով լուկ, ինչպէս եւրոպական բառը կու տայ կարծել իր ստուգաբանութեամբը, հայերէն և կազմախօսութիւնը ո՞ր գերազանց է եւրոպականին :

Ուրիշ օրինակ մըն ալ աշահարածին ո՞ր բարդն է, իբրեւ *dividend*ի համագորկերտուած : « Շահողու գաղափարը հայերէնին մէջ մտցուած ըլլալով » կը սեղմէ անոր առման սահմանները : Իօրոք չէ կաշիի սնանկացած վաճառականի մը պարտաւորութիւնը ստացած 5 կամ 50 առ հարիւր բաժինը և շահ դարձօն անուանել, ինչ որ եւրոպացիք նոյնպէս *dividend* կը կոչեն : Ուրիշն հայերէնն ալ պարտէր այդ լայն իմաստը տուող բառ մը ըլլալ օրինակի համար բաժօն կամ մասնակ :

Սնշուշտ կան պարագանքեր ուր պարտաւորութիւնն է հայերէնին մէջ ղնել տարր մը որ բացակայ է եւրոպական համապատասխանէն : Այսպիսի մասնաւոր հարկ մը կայ երբ *isme* մասնիկով վերջացող բառերու հայերէններն յերիւրել պէտք է, զի այդ մասնական նշանակութիւնը տուող հայերէն մասնիկ մը չունինք : Մեր լեզուին զգալի պակասներէն մէկն է այս : Ստիպուած ենք ուրիշ նմարքի դիմել, որպէս զի եւրոպականին համագորկ եղող իմաստը ղնենք հայերէնին մէջ : Օրինակի համար *altruisme*, *socialisme*, *optimisme*, *pessimisme* բառերուն դէմ դրուած են նորակերտ բարդերը և այլափոխութիւնն, և ընկերվարականութիւնն, և լաւատեսութիւնն, և յոռետեսութիւնն ո՞րոք մէջ ստորագծեալ տարրերը հայերէնին յատուկ են, սակայն բառերուն իմաստը խաթարել է կամ սեղմնէ հնօրէն կը ծառայեն առնոց տալ ճիշդ համագորկութիւն եւրոպա-

կանաց առնթիւր : Այսպիսի այլեւայլ հրեշտակներով թարգմանուած են *panthéisme*ը համայնաստուածութիւն, *criticisme*ը ընկալատութիւն, *Spiritualisme*, *matérialisme*, *sensualisme*, *rationnalisme*, *positivisme*, *réalisme*, *naturalisme*, իմաստափոխական վարդապետութեանց կամ դրութեանց անուններն հայերէնի թարգմանուած են « պաշտ » արմատը մուծանելով — ոգեպաշտութիւն, նիւթապաշտութիւն, զգայապաշտութիւն, բանապաշտութիւն, դրապաշտութիւն, իրապաշտութիւն, բնապաշտութիւն : Այս բարդերուն յաջողութիւնը անելի կամ նուազ երկբայական է : Որքան գիտեմ՝ ղեռ փորձուած չեն մեր գրողներն *empiricisme*, *dogmatisme*, *dualisme*, *monisme* եւրոպականներուն դէմ հայերէններ ղնելու :

Եւրոպականին համագորկ յօրինելու համար հայերէնին մէջ եւրոպական մասնիկին դէմ ամբողջ բառ մը ղնելու պատեհ պարագայ մ'ալ *ble*, *ible* կամ *able* մասնիկով բառերունն է : *Agréable*, ախորժելի, *sensible*, զգալի, *connaissable*, *knowable*, գիտելի՝ են հայերէն. բայց *digestible*, *irritable*, թարգմանուած չեն և մարսելի ո՞ր, « զրգռելի ո՞ր, այլ և դիրամարս ո՞ր, և դիրազրգռ ո՞ր, ալս աւելի լաւ է : *Susceptibilités* դիրազգայութիւնք է, և *fatigabilité* բառը, որ նոր է, պէտք է հայերէն բացատրուի դիրախոնջութիւն, ոչ թէ յոգնելիութիւն : Եթէ գետի մը ջրերը այս ինչ աստիճան նուազին, այլ եւս գետը *navigable*, « նավարկելի » չէ : Ուրիշն *navigable* և նավարկելի ո՞ր բառով կը բացատրուի ոչ թէ և դիրանաւելի ո՞ր, *connaissable*, իմաստափոքէն, գիտելի է, *inconnaisable*, անգիտելի, *unthinkable*, անմտածելի, *insupportable*, անտանելի, բայց *portatif* տանելի չէ, այլ դիրատար կամ դիրակիր :

Մեր այս երբորդ սկզբունքը կը պահանջէ ուրիշն որ երբ եւրոպական բառի մը համագորկ յօրինել ուզենք, փոյթ տա-

նինք շփոթիտ համազօրը կերտել, զոր ընել կը յաջողինք երբեմն հայերէն բառին մէջ դնելով արմատ մը որ թէպէտ եւրոպականին մէջ չկայ, սակայն անոր իմաստին համաձայն է կատարելապէս: Եւ պէտք է եւրոպականին պէսպէս կիրարկութիւններն աչքի առջեւ ունենալ չգործելու համար այն սխալը որ, ինչպէս տեսանք, նորա-կազմ հայերէնին մէջ աւելորդ արմատ մը մտցնելով անոր անձուկ ու սահմանափակ իմաստ մը կը դրոշմէ, ու այսպէս կը զրկէ զայն եւրոպականին ճիշդ համապատաս-խանն ըլլալու կարեւոր յատկութիւնէն: Այո՛, «կարեւոր» յատկութիւն է այս. միջազգային կամ համամարդկային տեսակ մը պարտաւորութիւն է այս: Ու ազգային պարտաւորութիւն ալ: Մեր լեզուն, եթէ պիտի մնայ իրբեւ մեր աշխարհի լեզու-ներէն մէկը, պէտք է իր գիտական, իմաս-տասիրական, քաղաքագիտական, ընկե-րային բացատրութեանցը մէջ ճշդիւ հա-մեմատելի ըլլայ եւրոպական ատանդորդող լեզուաց բառերուն:

ՋՈՐՐՈՐԴ ՍԿՋԲՈՒՆՔ

Որ որ եւրոպական քառը սխալ շինուած է, հայերէն համազօրը անկախօրէն դարբնել: Կան գիտական բառեր որոց ստուգարա-նութիւնը ցոյց կու տայ հին սխալ ըմբռ-նում մը: Երբեմն բառերը կը շինուին մինչ իրերը շիտակ հասկցուած չեն դեռ: Նշա-նաւոր օրինակ մըն է *artère* բառը, որ յօրինուած է այն ատեն երբ բժիշկները կը կարծէին թէ օդ միայն կար չլն—երակ-ներուն մէջ, ոչ թէ արիւն, ինչպէս մեր հայերէն համապատասխանն ալ վկայ է նոյն սխալին: Գիտական սխալը շատոնց ուղղուած է, բայց սխալակերտ բառը կը մնայ սովորութեամբ նուիրագործուած:

Typhus եւ typhoide անուններով ծա-նօթ ջերմերը ի սկզբան միեւնոյն անուր ըլլալ կարծուած էին: Առաջինը ժխ-րուած, երկրորդը ժխ-դարուն ստացած են իրենց ուրոյն անուանակոչումները: Այն որոյ անհատականութիւնը աւելի յետոյ

ճանչցուած է, յորջորջուած է *typhoïde*, իբր թէ *typhus*ի թեթեւ տեսակը կամ նմանը ըլլար: Սակայն անտարանութեան անդրազոյն յառաջդիմութիւնը ապացուցած է թէ այդ երկու տեղերը իրարմէ բոլո-րովին անկախ ու այլեւայլ են: Արդ, հարկ չկայ այդ տեղերուն հայերէնը կերտելու ատեն, երբ ամեն ինչ լուսաբանուած է, գիտական անցեալ խարխափումներուն յի-շատակը մտցնել հայերէն բառերուն մէջ: Typhusը ժանտատեղի կոչուած է պատ-շաճօրէն. բայց անտեղի է *typhoïde*ը ա-նուանել «ժանտատեղիակիր» կամ «ժան-տատեղային» ջերմ: Typhoïdeին հա-մանշանակ է *dothièmentérie*, որ «բող-բոջ» եւ «աղիք» արմատներէն բարդուած է: Հիմա որ գիտենք թէ այդ անտեղի վա-ռարանը աղեաց մէջ է, եւ մանաւանդ փո-րին մէջ երեցող անտանիշներէն առաջ-նորդուելով է որ բժիշկը կը հասկնայ թէ այդ անտեղի հետ է իր գործը, պէտք է փորատեղի կոչել *typhoïde*ը եւ այսպէս զգուշանալ անոր ու ժանտատեղի միջեւ անգոյ եղող առնչութեան մը զարգացումը տալէ:

Ստուգարանական ճիշդ թարգմանու-թեամբ *spermatozoïde*ին դէմ դրուած է «սերմակենդան» ու Սխալ տեսութեան մը վրայ հիմնուած սխալ բառ մըն է «կեն-դանի» ու վրայ խնդիր չկայ ամենեւին, այլ պարզապէս տեսակ մը բժիշկ. ուրիշ տե-սակ բժիշկներ ալ կան մարմինին մէջ որք շարժելու կարողութիւն ունին: *Sperma- tozoïde*ը ուրեմն պէտք է կոչենք սերմա-բժիշ կամ սերաբոյի, քանի որ անիկա սե-րմնը հանելու ծառայող բժիշկ մէջ է, եւ ոչ թէ կենդանի մը:

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՍԿՋԲՈՒՆՔ

Չցոյանալ չափազանց երկար քառեր յօ-րինելի:

Կան բառեր որք իրենց նշանակութեանը հետ հոգեբանական համաձայնութեամբ մը կրնան պատշաճօրէն երկար ըլլալ, ինչ-պէս «յարիտեանականութիւն» ու կան ալ

որ հարկաւորապէս երկար են, ինչպէս
 և կենդանաբանութիւն ու Սակայն մեր նո-
 րակերտ բառերուն մէջ քիչ չեն անոնք որք
 անհարկի ու տարապայման երկարութիւն
 մ'ունին, որմէ կը հետեւի թէ այս մասին
 բաւական ուշ դրած չեն մեր գրողները ։
 Հագուստագիտ բացատրութիւններ են այն նոր
 բառերը որոնք եւրոպական համապատաս-
 խաններէն կարճ են, ինչպէս արդուկ, լու-
 կետ, բնորոշ, ցրաւար, վերջըներք, Լոյս, չմայք,
 լիւսգոր, վերջնագիր ։

Շատ մը բառերու մէջ հայերէնը վանկ
 մը կամ երկուք աւելի ունի քան եւրոպա-
 կանը, զոր օրինակ.

օդանաւ, ballon.

մեքենավար, machiniste.

զուգահիւպութիւն, coincidence.

սեղմիրան, corset.

այլասիրութիւն, altruisme.

հեռադիտակ, telescope.

սակարան, bourse.

վկայագիր, diplôme.

անիշխանութիւն, anarchie.

եսամոլութիւն, égoïsme.

կարգապահութիւն, discipline.

Կան բառեր ալ որոց հայերէնը երեք, չորս
 կամ մինչեւ իսկ հինգ վանկ աւելի երկայն
 է քան եւրոպականը. զոր օրինակ.

Տարրարանութիւն, chimie.

Բարդյախօսութիւն, étique.

Տրամաբանութիւն, logique.

Ամուսնալուծութիւն, divorce.

Ապահովագրութիւն, assurance.

Ուսումնասիրութիւն, étude.

Նրբադատութիւն, tact.

Ճակատայարդարութիւն, tactique.

Նորաձեւութիւն, mode.

Հաւասարակշռութիւն, balance.

Հաշուեյարդարութիւն, liquidation.

Մանրաշնչութիւն, asthme.

Թոքացնցղատապ, bronchite.

Անգունատեւութիւն, daltonisme.

Դիակնարան, morgue.

Գանկուկեղատապ, encéphalite.

Փորաջրգողութիւն, ascite.

Վերարկեղեւ, eschare.

Թնդանօթածգութիւն, cannonade.

Մարմնարգարան, gymnase.

Պահպանողականութիւն, conservatis-
 me.

Ատամնաւորութիւն, dentition.

Բաժակաճառ, toast.

Ինքնօգնութիւն, self-help.

Թէ ինչու հայերէնները առ հասարակ ա-
 ւելի երկար են, զխաւոր պատճառն այն
 է որ անոնք յօրինուած են իբրեւ հակիրճ
 սահմաններ ։ Փոխանակ բառը թարգմանե-
 լու, ջանք է եղած անոր իմաստը սահ-
 մանել ։ արդ, շատ դէպքի մէջ եւրոպա-
 կանը կարճ ու պզտիկ բառ մըն է բայց
 բարդ նշանակութիւն մը ունի, այն պատ-
 ճառաւ որ բառը նախնական պարզ նշա-
 նակութեանէն տակաւ, ժամանակի ընթաց-
 քին, բարձրացեր է բարդ նշանակութեան
 մը՝ զուգընթաց ըլլալով իրեն զարգացմանը
 զոր ի սկզբան անդ նշանակած է ։ Օրի-
 նակի համար, banque բառին սկզբնա-
 կան նշանակութիւնն էր « սեղան » , որուն
 յիշատակը կը մնայ մեր « սեղանաւոր »
 բառին մէջ ։ սակայն սեղանաւորութիւնը
 որ ի սկզբան տախտակի մը վրայ կրնար
 կատարուիլ, կամայ կամայ կնճռուտ գոր-
 ծունէութեան մը հասած է, բարդ հաւ-
 տատութեան մը վիճակին, բայց միշտ
 banque կոչուած պահելով ։ Այդ պարզա-
 ցած վիճակը նշանակելու համար հայերէնը
 ստիպուած է սահման մը նկարագրել ւ զբա-
 մատուն » բարդով ։ Նոյնը կրնայ ըսուիլ
 modeին համար, որ հայերէն սահմանուած
 է « նորաձեւութիւն » ։

Երբեմն իրաւ հարկ է բառը յօրինել
 իբրեւ հակիրճ սահման մը, ի մասնաւորի՝
 գիտութեանց անունները. — լեզուաբանո-
 րիւն, հիւտաձաքաբանորիւն, և այլն ։ Բայց
 դէպքերու ամենամեծ մասին մէջ հայերէ-
 նին երկարութիւնը անհարկի է, ինչպէս
 արդէն շատ մը օրինակներ ցոյց տալու
 առիթը ունեցայ, խօսելով ապահովագրու-
 թիւն, ամուսնալուծութիւն, դիակնարան,
 արկղամար, արեւիշտանիկ, թոքացնցղա-
 տապ և նմանօրինակ բառերու վրայ ։ Mo-
 der հայերէն կոչուելու էր ոչ նորաձեւու-

թիւն , այլ պարզապէս ձեռք , և մօտայի չափազանց կարեւորութիւն տուողը՝ ձեւա-
մով մը : « Ուղեղատապ » կը բաւէ encephaliteին համար , balanceր պարզապէս
« կշիռ » է , ու « հաւասարակշռութիւն » ուր ա-
ւելորդ . « անգունատեանութեան » տեղ
« գունկուրութիւն » կ'ստի , երկու
վանկ կարճելով : Kératodermieին դէմ
կը բաւէ « կարծրամորթութիւն » ուր ղնել , որ
վանկ մը կարճ է քան զ« եղջերամորթու-
թիւն » :

Ելրկայն բառերու այսքան յաճախութեան
ուրիշ պատճառ մ'ալ այն է որ , հայերէն
լեզուին նոր բառեր շինելու դիւրութիւն-
ները փորձութիւն կ'ըլլան զրողին համար ,
և բնական է որ շատեր ափսոսիչ նորա-
կերտեն առանց բաւական գիտութիւն կամ
զգուշութիւն կիրարկելու : Ինչպէս տեսանք ,
քիչ չեն այն դէպքերը ուր հին բառին գո-
յութիւնը անգիտութեամբ կամ անգիտացուած
է : և շատ անգամ ալ անյաւճող նորի մը
քով ուրիշ անյաւճող մը գրուած է : Քիչ
մը խորհրդածութիւն և քննարկութիւն յա-
ճախ պիտի առաջնորդէր աւելի կարճ յօ-
րինուածի մը : Մէկը կը գրէ « բուռն կրակի
նշանակետ » (target) , հոգը չէ թէ « նշան »
բառը արդէն իր պարզ ձեւին մէջ այդ
միտքը կուտայ ու այդ մտքով գործածա-
կան է : Թող որ « թիրախ » բառն ալ կայ :
stémophilieին դէմ « մշտահասկանու-
թիւն արեան » ուրուած է շտապով անշուշտ
զի այդ հայերէն բացատրութիւնը հեռի է
յստակ միտք մը տալէ և կրնայ կարծուիլ
թէ արեան շրջանին անընդհատ շարունա-
կութիւնը , այսինքն ոչ — արտաւոր վիճակ
մը նշանակել կ'ուզէ : Ասիկա է ճիշդ այն
դէպքերէն մէկը ուր հայերէնը կրնայ յօ-
րինուիլ եւրոպականին օտար եղող արմատ
մը մտցնելով , ինչպէս արդէն տեսանք :
Hémophilie պէտք է հայերէն բացատ-
րուի դիւրաբանութեամբ բառով , որ թէ՛ կարճ
է թէ՛ յստակ , զի « արիւնի » ուրեան հո-
ստմ ունենալ կը նշանակէ :

Փաւառական բառերու դէմ նախապա-
շարուած ալ այս կէտին մէջ իր դերը ու-
նեցած է անշուշտ : Ոմանք դեռ լաւ հաս-

կցած չեն թէ զաւառական բառերուն մեծ
մասը այնքան հարազատ ու գեղեցիկ հայե-
րէն են որքան մեր ոսկեղինիկ գրականու-
թեան մէջ գտնուածները : Այստի՝ երկա-
րածիք բառեր յերիւրելու միտումը՝ շատ
դէպքերու մէջ , « լիւրին քրտինք է մտեր »
կ'ըսէ զաւառացին , ուստի աւելորդ նեղու-
թիւն մը կը կրէ գրողը hématidroseին
դէմ « արիւնահոսութիւն քրտնաքեր գեղ-
ձից » ղնելու , փոխանակ պարզապէս յստակ
բառ մը , արիւնքրտնաքեր բարդելու : Նմա-
նապէս ժողովրդական բացատրութեամբ
« բերանը կղպուեր » , « ակոսները կղպուե-
ր են » , կ'ըստի երբ ջղային տագնապէ կամ
ախտէ մը տառապողին վերի ու վարի ծա-
մելիքը ուժով մը իրարու փակած կը ֆնան-
ուստի trismus բառին դէմ « ծամելա-
կծկում » : Հնգվանկեային տեղ եռավանկ բե-
րանկողպը յօրինել պէտք էր , օգտուելով
ժողովրդային հանճարեղ բացատրութեանէն :
կարելի էր նոյն իսկ « կողպ » արմատը
գործածել այդ իմաստով : Եթէ այդ գեղե-
ցիկ բացատրութիւնը արդէն յօրինուած
չըլլար ու նոր բառ մը բարդել պէտք ըլ-
լար , չպիտի դիմէինք հնգվանկեայի մը , զի
ծնօտիակ ըսել պիտի բաւէր , որ նոյնքան
յստակ ու հայադրուած կազմ մը պիտի ու-
նենար որքան « բերանկողպ » : Ուրիշ օ-
րինակ մ'ալ « առատամագութիւն » նորա-
կերտն է , polytrichie նշանակելու , չորս
այբով վեց վանկով բարդ մը որուն տեղ
թաւամագութիւն և նոյն իսկ աւելի կարճ
« մագոտութիւն » ծանօթ բառերը դրուած
ըլլալու էին :

Պ.

Հայերէն նորակազմ բառերու վրայ այս
քննարկութիւնը , թէպէտ շատ հակիրճ , կը
բաւէ ցոյց տալու թէ հայ բանասիրութեան
յաւորութիւնը անխառն եղած չէ արդի
հայերէնին բառազանձը ճոխացնելու աշ-
խատանքին մէջ , Լոճալի է որ նորակեր-
տելու միտումը զսպուի լուրջ նկատողու-
թիւններով և հասկցուի թէ յայսմ գիտու-
թիւն և արուեստ միանգամայն կը պա-

հանջուհին: Լեզուն գեղարուեստական արտազրույթին մ'է, որուն վրայ կոան ի ձեռին ամեն հասնող իր ուզած փոփոխութիւններն և յաւելումներն ընելու իրաւունք չունի: Ամեն նոր բառի համար պէտք է յօրինողն հաշիւ տայ: Այն սկզբունքները զորս պարզել փորձեցի՝ չեն բացարձակ, այսինքն սկզբունքներ են և ոչ ճիշդ կանոններ: Գիտութիւն և ճաշակ միացած պարտին աշխատիլ և որոշել թէ ո՛ր բառը սահման մը պէտք է ըլլայ և ուր ոչ, ո՛ր պէտք է ճիշդ թարգմանութիւնն ըլլայ եւ ըտպականին, և ո՛ր անկախօրէն դարբնութիւնը գաւառականը հարազատ և ընդունելի է իրրեւ համապատասխան նոր պէտքի մը և որը խոտելի է իրրեւ անհարազատ կամ չհայկական. ի՞նչ ղէպքի մէջ եւրոպական բառ մը առնուլ պէտք է և ի՞նչ ղէպքի մէջ հարկ է հայկական մը ստեղծել. ե՛րբ բառի մը երկայնութիւնը բաղձալի կամ անխուսափելի է և երբ ոչ:

Այս զգուշատը եղանակաւ միայն կարելի է աշխատիլ մեր արդի հայերէնին կատարելագործմանը՝ առանց ինչալու սանձարծակ և անկարամտութեան կամ անճանշակ գրաբարամուլութեան ծայրայեղութիւններուն մէջ և առանց տարօրինակ ու անհեթեթ բառերու ծնունդ տալու:

ՏՅՏԹ. Մ. ՍՄՐԱՍ ԳԱՐԻԷԼԵԱՆ

ԹՂԹԱԿՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆԻ

ԱՇՈՒՇԱՅԻ ԿՆԻՔԸ

« Իթրօն Կարչիծօն ».

Առ « Համդէս Ամսօրեայ »

Առուշայէն հասած է մեզ կնիք մը՝ ուր նա ինքզինք կ'անուանէ բղեաշխ « Իթրօն Կարչիծօն ».

Գաթրճեան, Ալիշան, Մարգարտ՝ իվի-

րոն Քարխիտոն թարգմանած են Վրաց Գուգարաց. բայց

1. Յունարէն Դաչարդի կ'ըսուէր Գուգարքի ոչ թէ Կարչիծօն.

2. Եթէ Կարչ-ը ենթադրենք Κουαρχ-ի սխալագրութիւնը՝ դժ մասնիկը աննպասակ կը մնայ՝:

Այս դժուարութիւնները սակայն ներդաւտութեան հանդիպած են և բոլոր յանցանքը բարդուած է յոյն ճանդակագործին վրայ, որ միակ պատասխանատուն նկատուած է իր սխալագրութեանց:

Իսկ Հանդես Ամսօրեայի յօդուածագիր մը, աւելի յառաջ երթալով, կը համարի որ ճանդակագործը յիրաւի Դաչարդի ուզած է գրել, բայց շփոթած է զայն . . . Կարչիդի կնիքի հետ՝:

Խնդիրը կնիքի մը վրայ է:

Նա սահմանուած էր ամէնօրեայ պաշտօնական գործածութեանց համար: Դրամ մը չէ, արձանագրութիւն մը, սովորական ձեռագիր մը չէ՝ ուր սխալներու գոյութիւնը ներելի ըլլայ ենթադրել:

Առուշայ չէր կարող Յազկերտին թուլթեր ուղարկել, ինքզինք՝ անպատիժ՝ Կարչիդի բղեաշխ անուանելով: . . .

Եղծուած գրեր կարելի է ենթադրել. այդքան անհեթեթ սխալագրութիւն՝ կնիքի մը վրայ՝ բնաւ:

Այս պատճառաւ հարկ է որ Կարչիդ —

1. Գաթրճեանն առել Առուշայի կնիքին վրայ խոսած է Թումազէյ (Խորենացու խաւերն թարգմանութեան մէջ, Թղ. 1841ին. զայն անդրադարձոց Մեծապ. Նորայր տե՛ս Բզմ. 1907, յունիս). Իրմէ վերէ՛ր 1846ին Սերովքէ Մ. Ալիշան (Բազմալէպ. 1846, էջ 379), արձանագրութիւնը թարգմանելով. « Առուշայ Բղեաշխ Վրաց և Գարգարացոց ». յետոյ Գաթրճեան (Տե՛րգ. Պատ. Բ էջ 74):

Գրած էինք մեր Նախօրը ընելութեան մէջ. « Գաթրճեան կ'ուզէ ընթեռնուլ. Իթրօն (Κου) Կարչիծօն », համարելով թէ առանց այսպիսի սրբագրութիւն մ'ընելու Նախապոս՝ կարելի չըլլայ Քարխիտոնը Գուգարք հասկնալ: Այսու Նշանակած էինք ճանապարհը՝ որով հասած է այդ հեռուութեան. այդպիսի գրուող ուղղագրութիւն մը մեզ ալ անձնօթ է:

2. Համդէս Ամ. 1907 ապրիլ, էջ 126: Յօդուածագիրն է Ն. Ա.: